

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט
על הפרשה

גיליון שנ"ה, פר' פנחס תשפ"ו

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

מוצרים פגומים - שותפים לרווח ולהפסד

תועלת החרישה, וראוי להתחלק בשווה, או גם כאשר השור אמנם נקנה בתחילה למטרת חרישה אך לבסוף בהסכמת שניהם נשחט לאחר שהשביח בבשרו. לדעת רבה, אפילו שקנו את השור לשם חרישה והכוונה הייתה להתחלק ברווחים בשווה, כיון שלבסוף שחטוהו, כל אחד נוטל לפי חלקו שהשקיע, שהרי השור מתחלק לאיבריו, ואין אומרים שכבר ירדו לשם חלוקה שווה (רש"י שם). ואילו רב המנוגא סבור שגם במצב זה חולקים בשווה.

להלכה נפסק בשולחן ערוך (סימן קעו סעיף ה) כדעת רב המנוגא, כן כתבו הר"ף (כתובות נב:) והרמב"ם (הלכות שותפין פרק ד הלכה ג), [אלא שהם גרסו וביארו את דברי רב המנוגא באופן שונה].

עם זאת, כאשר עצם המטבעות שהשקיעו השביחו או הוזלו, כגון שהכניסו כסף ישן שהפך בינתיים לבעל ערך שונה, הרי כשבאים לחלוק את הכסף בעין, כל אחד נוטל לפי שיעור השקעתו, והריוח או ההפסד מתחלקים לפי גודל ההשקעה. הטעם לכך, לפי שעל רווח מועט כזה אין השותפים מקפידים, וכל אחד נוטל כחשבון מעותיו (תוספות כתובות צג: ד"ה הותירו).

ב. שיעור החיוב בהפסד קרן השותפות

אלא שבעניין חלוקת ההפסד בקרן השותפות, הטור (שם) מביא חידוש בשם הרמ"ה, כי הדין שחלוקת הרווח וההפסד היא שווה בין השותפים, חל רק על גוף הממון המשותף, ואולם הוא אינו מחייב את השותף שהשקיע פחות לשלם מכיסו הפרטי כדי לאזן את ההפסד באופן שווה בין שניהם. לדוגמה, אם שותף א' השקיע מאה ושותף ב' השקיע מאתיים, וכל הכסף אבד, שותף א' אינו מחויב להביא חמישים מביתו על מנת שההפסד יהיה שווה בין השניים. דעה זו מובאת בבית יוסף גם בשם תשובות המיוחסות לרמב"ן (סימן כ). וכך פסק בשולחן ערוך (סימן קעו סעיף ו) בשם 'יש מי שאומר'.

הלכה זו עוררה תמיהה בקרב הפוסקים נושאי כלי השולחן, שכן בסימן צג (סעיף יג) פסק בשולחן ערוך אחרת. המחבר כתב שם דין הנוגע לשותפים שהשקיעו סכומים לא שווים, ראובן השקיע ארבע מאות דינרים ושמעון מאתיים, והממון כולו נמצא בידי ראובן. כעת טוען ראובן שהקרן הפסידה חמש מאות דינרים, וכתב המחבר: "אין אומרים שישבע ראובן 'שבועת השותפים' שפחתו כך וישלם שמעון מביתו חמישים, אלא ישבע ראובן שבועת השותפים שפחתו, וילך במנה שבידו בלבד, ולא ישלם שמעון כלום".

לוי, והמוצרים הפגומים ששלח לשוק הם שגרמו לכישלון. לדבריו, היה עליו לוודא שהמוצרים יעמדו בסטנדרטים גבוהים, ומשלא עשה כן - האחריות כולה עליו.

מאידך, לוי דוחה את טענותיו מכל וכל. הוא טוען כי עשה כל שביכולתו, פעל בזהירות ובמקצועיות מול מפעלי הייצור, ואין ביכולתו להבטיח שהמוצרים יהיו מושלמים. וכאן הוסיף לוי וציין, כי בהסכם שנערך ביניהם הודגש כי כל צד יתרום את חלקו להנעת העסק גם כשהוא לא בתחום אחריותו, משכך, מדגיש לוי כי כך או כך - מדובר בשותפות עסקית, ובשותפות מטבע הדברים קיימים סיכונים. ההפסדים, כשם שהרווחים, אמורים להיות משותפים, ואין להטיל את כובד האחריות על אחד מהצדדים בלבד.

מעבר לכך, המחלוקת ביניהם מתרחבת גם אל תחום ההוצאות. יש להם ויכוח מר על גובה ההוצאות, כל צד טוען על בובזו כספים ללא הצדקה, לדברי נתן ההוצאות הנלוות סביב הזמנת המוצרים, עליהן דיווח, היו גבוהות מהנדרש, ואילו לדברי לוי השיווק לא היה אמור לעלות כפי שעלה. לוי טוען כי כל הוצאה סביב ההשקעה נעשתה אך ורק לטובת קידום החברה וכי לא ניתן היה לחסוך בהן. לטענתו, ללא ההשקעות הללו המיזם לא היה יכול להתקדם כלל.

העובדה כי בנקודת הזמן שבה הוחלט להקים את השותפות, נתן היה היחיד שהשקיע כסף, בעוד ששני הצדדים סיכמו ביניהם לתת מאונס ומרצם להצלחת העסק, מביאה את נתן לטעון שהקרן שהשקיע אמור לשוב אליו ללא קשר לרווחים, ולכן הוא תובע לכל הפחות את שלש מאות אלף השקלים אותם השקיע בחברה ולפרוש לביתו. לעומתו, טוען לוי, כי נתן השקיע כסף והסכים להכניס את עצמו בסיכון של הפסד, בעבור האפשרות שהייתה נראית זמינה להרוויח סכום גדול, ואילו הוא מצידו התחייב להביא את כישוריו ולהשקיע מזמנו ויכולותיו, ומעולם לא הסכים להתחייב לשלם מביתו במקרה של הפסדים.

עיקרי הנושא בהלכה

א. חלוקת ההשקעה בשותפות

בענייני שותפות בין משקיעים שהשקיעו סכומי כסף שונים, מצינו בגמרא (כתובות צג: -) את דברי שמואל ששלושה שהטילו מעות לכיס, זה מנה וזה מאתיים ופחתו או הותירו - השותפים חולקים בשווה. אמנם נחלקו רבה ורב המנוגא אם דין זה אמור רק כאשר קנו שור לחרישה והם אכן משתמשים בו לחרישה, שמאחר שלא ניתן לחרוש בשני שליש מהשור, נמצא שניהם שווים בהבאת

לוי, יזם חרוץ ובעל חברה קטנה לשיווק מוצרי אלקטרוניקה חדשניים, מצא את עצמו לאחר כמה שנים של פעילות מתמשכת מול שוקת שבורה. החברה שלו נתקלה בקשיי תזרים, ולוי הבין כי על מנת להמשיך בפעילות ולהגשים את חזונו, עליו למצוא שותף אסטרטגי שיביא הון נוסף ואף ישלים חלקים בשיווק ומסחר שהיו חסרים לו. ברגע זה פנה אל ידידו הוותיק, נתן, אדם מוכר בסביבתו כבעל כישורי שיווק ומכירות מצוינים, שניהן גם באמון חברתי נרחב וביכולת לגייס לקוחות.

לוי הציג בפני נתן חזון שאפתני: הוא בנה רשימת מוצרים אלקטרוניים חדשניים, אשר לטענתו עתידים להביא רווחים גדולים, וביקש ממנו להצטרף כשותף. ההצעה הייתה ברורה: נתן יכניס לחברה סכום של חמש מאות אלף שקלים, ובתמורה ייכנס כשותף מלא. חלוקת התפקידים ביניהם נקבעה כך: לוי יישא באחריות לפיתוח המוצרים, לייצורם בסין ולייבואם לארץ ישראל, בעוד נתן ייטול על עצמו את ניהול מערך השיווק והמכירות. ההסכם ביניהם כלל גם סיכום מהותי: הרווחים יחולקו ביניהם בשווה, אך זאת רק לאחר קיזוז כל ההוצאות.

נתן התרשם מהרעיון והאמין ביכולותיו וכישוריו של לוי, ולפיכך העביר לו תחילה שלוש מאות אלף שקלים - מקדמה מתוך הסכום שסוכם, על מנת שיתחיל בתהליך הפיתוח והייצור. לוי מיהר ליצור קשר עם מפעלים בסין ושלח לשם את דגמי המוצרים לפיתוח סדרתי. חודשים ספורים לאחר מכן הגיעו לארץ ישראל המוצרים הראשונים.

אלא שעם הגעת הסחורה התברר כי המציאות שונה מן החלום: חלק מהמוצרים סבלו מפגמים טכניים קלים - לא פגמים שהופכים אותם לבלתי שמישים לחלוטין, אך כאלו הפוגעים באיכותם ובאפשרות לשווקם בהצלחה בשוק תחרותי. השיווק שהוטל על כתפי נתן לא צלח כמצופה; הקהל התקשה להשתכנע, התדמית של החברה נפגעה, ובמשך תקופה ארוכה נמכרה הסחורה בקושי.

ההכנסות הכוללות מכל המכירות עמדו על מאה וחמישים אלף שקלים בלבד - סכום זעום יחסית להשקעה הראשונית ולציפיות הגבוהות. יתרה מזו, לצד ההכנסות נרשמו הוצאות רבות: הוצאות על ייצור, שילוח, אחסון, פרסום, שיווק, כוח אדם ועוד.

בנקודה זו החלה המחלוקת: נתן, אשר השקיע מכיסו שלוש מאות אלפי שקלים, טוען כי המחדל העיקרי טמון בלוי. לטענתו, האחריות על פיתוח המוצרים וייצורם הייתה בלעדית של

מדברים אלו משתמע בביורר כי החיוב העקרוני לשלם את ההפסד בשוויון (כלומר, חלוקת ההפסד לאמצע, כאשר כל אחד מפסיד מאתיים וחמישים, ומכאן ששמעון אמור לשלם חמישים מביתו) קיים. הפטור מתשלום מן הבית ניתן רק במקרה זה, על יסוד הכלל ש'שבועת השותפים' אינה יכולה לשמש להוצאת ממון מיד חברו. ולכן אם ההפסד היה מוכח באמצעות עדים, היה שמעון מחויב לשלם את חמישים הדינרים מביתו כדי לאזן את ההפסד, וזה סותר למה שפסק בסימן קעו שאין חיוב תשלום מן הבית כלל.

ואמנם הטור (שם בסימן צג) הביא מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בעניין זה: הרמב"ם (שלוחין פרק י הלכה ה) כתב שהשותף השני משלם מביתו אם ברור שהפסידו ורק שבועה אינה מועיל לחייב לשלם מביתו, ודבריו הם מקור דברי המחבר שם. ואילו הראב"ד השיג על עיקר דינו של הרמב"ם, וסבר שההפסד צריך להיות לפי שיעור ההשקעה - שני שלישים לראובן ושליש לשמעון - ולא בשווה. מחלוקת זו נידונה בהרחבה בסמ"ע (שם) סק"ח) שכתב כי לגבי הרווחים כולם מודים שהם לאמצע, והמחלוקת היא רק לגבי הפסידים.

ג. ישוב הסתירה בדברי המחבר

על סתירה זו הציעו הפוסקים דרכים שונות ליישב:

א. הש"ך (סימן קעו סק"ג) הביא את דברי הב"ח (שם אות ח) שחילק בין שני סוגי הפסד: בסימן צ"ג מדובר בהפסד שנגרם מכוח משא ומתן, שאז באופן שהשותף ידע מההפסד הוא מחויב אף להשלים מביתו, ואילו בסימן קע"ו מדובר בהפסד שלא בא מחמת עסק, אלא מירידת ערך של הסחורה וכיוצא בזה, ובכאן גוונא אין מחייבים אותו לשלם מביתו. הט"ז (שם סעיף ו) דחה חילוק זה וכתב שאין בו טעם, אבל החתם סופר (שו"ת חו"מ סימן קנו) הסכים לדברי הב"ח והש"ך. והביאו הפתחי תשובה (סק"ח) שכתב שמכל מקום קשה לסמוך על כך להלכה להוציא ממון מן השותף, לאור כך שדעת הפרישה והט"ז והגודע ביהודה אינה כן.

ב. הט"ז סבר כי אף שבסימן צג נפסק כהרמב"ם, אין בכך קושי על סימן קעו, כיוון שבסימן צג לא בא רק ללמד דע"פ אין כח בשבועה להוציא ממון, ואילו בסימן קעו, שהוא עיקר הדין, נפסק דין החיוב כדעת הרמ"ה שאין השותף צריך לשלם מביתו. דברים אלו של הט"ז נותרו סתומים, שכן אם אין צורך לשלם כלל, אין משמעות לחידוש שלא ניתן לחייב את השותף על פי שבועה.

ג. הקצות החושן (סימן קעו סק"ג) מפרש את דברי הט"ז שהדין בסימן צג עוסק במצב שהתנה שיהיה להפסד לחצאין, שאז אליבא דכולי עלמא מחויב כפי תנאו, אך בשבועה אינו נאמן ליטול. לפי זה, בסימן צג מדובר במקרה של תנאי מפורש לשותפות שווה בהפסד, ועל זה כתב השולחן ערוך שגם עם תנאי כזה אין כוח לשבועה להוציא ממון.

ד. החילוק בין שותפות למוציא הוצאות

הקצות החושן מביא עוד את קושיית השב יעקב (חושן משפט סימן ז): מדוע לא ישבע השותף שהיה הפסד כדבריו ויטול, והרי הכלל הוא שכל המוציא ברשות נשבע ונטול (רמ"א, חושן משפט, סימן צא סעיף ג).

ותירץ בשם הרדב"ז (חלק ד סימן קב) שחילק בין שותף למוציא הוצאות. בשותפות, כיון

שהטילו ממון ל'כיס' על דעת משא ומתן, ממילא לא הרשהו אלא לגבי הממון שנמצא בשותפות, אך לא הייתה הסכמה מצידו לשלם מן הבית על סמך שבועה, ולכן שבועה אינו מועילה לחייבו להוציא ממון מביתו. אולם אם נשתתף אדם מבלי להשקיע כלל, אך קיבל עליו להשתתף בחצי רווח ובחצי הפסד, הרי זה ברור שהתכוון שגם אם יפסידו, ישלם אף מביתו, ולכן במוציא הוצאות נאמן המוציא לומר שכך וכך הוציא.

עוד הביא הקצות את דברי התומים (סימן צג סק"י) שחלק על השב יעקב וסבר שאין לדמותו למוציא הוצאות, כי בשותפות כל כוונת השותפים היא לרווח, ולא התכוונו כלל שיהיו הפסידים ושהשותף יהיה נאמן על כך בשבועה, ולכן אפילו אם השתתף אדם בלי להשקיע כלל והתחייב עצמו ברווח ובהפסד, אין כוונתו לתת נאמנות לסוחר שישבע כמה הפסיד ויטול. שאם כן, עלול כל שותף לטעון הפסד כרצונו ולהישבע על כך והשותף יצטרך לשלם הכל - לא תהא כזאת בישראל. לפיכך, שותף נאמן רק במה שתחת ידו, אך אינו נשבע ונטול. מה שאין כן במוציא הוצאות, הרי ודאי הייתה כוונה להוצאה, והספק הוא רק בקשר לשיעור ההוצאה, ולכן נאמן להישבע וליטול.

ה. שיטת הקצות החושן והחילוק בין עיסקא לשותפים

הקצות החושן עצמו, הסכים לשיטת השב יעקב, אלא שלא מטעמו של השב יעקב שהשותף כמוציא ברשות כלפי סכום ההשקעה, אלא מטעם יסוד הלכתי אחר שיסודו בדיני 'עיסקא' בה מוסר פיקדון, על מנת שהסוחר יעטוף בכל הממון ויתחלקו שניהם ברווחים ובהפסדים בשווה. נמצא שעיסקא דינה כחצי מלוה וחצי פקדון (ב"מ קד:). מצב זה יוצר שני חיובים שונים: מצד חלק ההלוואה - הוא לוח וחלה עליו חובת אחריות מלאה על כל אונסין, ומצד החלק הפקדון - נשארת האחריות אצל המשקיע. וכדי שלא יהיה נחשב כריבית מה שהמקבל משקיע מזמנו וכוחו גם בעבור חלק של הנותן והדבר נראה כתמורה של 'אגר נטר' על החלק שקיבל בהלוואה, יש לנותן לתת עוד 'עמלה' מעבר לרווחי הפקדון שנוטל המתעסק בממון (שם סח).

משכך, כלפי המרכיב של הלוואה, נחשב המשקיע כמי שחייבו ברור, ואין השותף יכול לטעון פטור של ספק, והנותן נעשה כמלוה על חצי הסכום, וחייב הלוה עליו גם אם הכסף נאנס.

מוסיף הקצות: כי בעיסקא הסוחר אינו רשאי לקחת את המחצה מלוה לצורכי ביתו, ולהמשיך להשקיע מזמנו רק בחלק הפיקדון, כי כאשר סכום ההשקעה גדול יותר גם ההזדמנויות מרובות יותר, והמשקיע מסר בידו את כל הסכום ובכללו גם את חלק ההלוואה כדי שיהיה הכל משועבד ליצירת רווחים, ועוד שכן יתקיים חלק המלוה, אבל אם יוציאו בצורכי ביתו יתכן שלא יוכל לגייס ממון אחר להחזיר את חלק המלוה, נמצא שגם חצי המלוה חייב להישאר כמשכון עבור פירעון ההלוואה.

וא"כ יש ללמוד מדין המלוה על

המשכון (טור ושו"ע סימן עב סעיף ב): שאם אבד המשכון באונס, רשאי המלוה להישבע שנאבד המשכון וליטול את חובו. והטעם לכך הוא שהרי החוב ברור, והרי זה כאומר איני יודע אם פרעתיך. וכך גם בעיסקא, כיון שחצי מהכסף נחשב כהלוואה ברורה, הנותן רשאי להישבע שנאבד אותו חלק וליטול את חלקו.

אלא שכל זה הוא כאשר האחד משקיע לבדו והשני מתעסק בממון עבור שניהם, משא"כ בשני שותפים, שזה השקיע מאתיים וזה ארבע מאות, והפסדיהם ורווחיהם לאמצע, אין כאן מרכיב של הלוואה כלל, רק שאין חלקיהם שווים בהשקעה. נמצא כי הדין שההפסד הוא לאמצע נובע רק מפני שהרווח וההפסד נמשכים משני חלקי הון יחד, או מפני שהתנו כן ביניהם במפורש, ואולם מבחינה מהותית, כל אחד נשאר בעלים על חלקו, ואין אחד מהם נחשב כלוה בחלק חברו. לכן, אם נאבד ממון השותפות או נגנב, או אם נגרם פחת בערך המטבע שאינו תוצאה של משא ומתן עסקי, חולקים השותפים לפי ערך ההשקעה. נמצא, שאין כאן אלא התחייבות הדדית לשאת בהפסד הנובע מהעסק עצמו, אך לא מעבר לכך.

מעתה, היות שהשותף אינו לוח מחלק חברו, שוב אין הוא יכול להיחשב כמי שטוען איני יודע אם פרעתיך (שעליו מוטלת חובת תשלום), אלא כמי שטוען איני יודע אם נתחייבתי, וזו טענה הפוטרתו מחיוב ממון. לכן אין השותף בכלל אלו הנשבעין ונטולין, שאינם נשבעים אלא כשיש חוב ודאי, אלא אם כן נעשה בפועל לוח.

הקצות מסיים ומביא מעשה שהובא לפניו שנכתב שטר שותפות על צד היתר עיסקא כתיקון מור"ם, דהיינו באופן המפורסם שבו מחצית הכסף נחשבת כהלוואה גמורה ומחציתו כפיקדון. במקרה כזה, כתב הקצות, מאחר שיש כאן רכיב של הלוואה גמורה, הרי המלוה נשבע שנאבד העיסקא ונטול, כדין כל מלוה על המשכון. אולם חיוב זה מוגבל רק לחלק ההלוואה - פלגא מלוה, אבל אם טוען השותף שנגרמו לו הפסדים נוספים בעסק - הוצאות, נזקים או פחת - העולים על סכום ההשקעה, הרי הוא בגדר איני יודע אם נתחייבתי, ופטור.

נמצא אפוא שלפי דבריו, בכל מקום שהעסקה נבנית בצורת עיסקא, המשקיע נעשה כלוה ביחס לחלק ההלוואה, ונמצא בגדר איני יודע אם פרעתיך, ובמקרה כזה מועילה שבועת השותף השני כדי ליטול. אולם בשותפות רגילה, שאין בה רכיב הלוואה מפורש, אין השותף חייב לשלם מביתו, שכן אין כאן חוב ודאי אלא ספק תחייבתי, והוא בכלל איני יודע אם נתחייבתי.

נמצא שבמקרה שאדם נשתתף מבלי להשקיע כלל, אך נטל על עצמו חצי רווח וחצי הפסד, הרי זה כעיסקא ממש, שהרי בפועל נעשה לוח על מחצית ההון. לכן, אם נשבע שותפו שנאבד ההון, מחויב הוא לשלם מביתו, שהרי נחשב כמי שטוען איני יודע אם פרעתיך. וזה אפוא טעם ברור ומבוסס של חיוב מדין הלוואה, ולא מדין מוציא הוצאות ברשות בלבד.

המשך הדיון והיוצא להלכה נביא בע"ה ובס"ד בשבוע הבא

